

МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ КОГНІТИВНИХ ФУНКЦІЙ ІЗ ПОЗИЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ, ОБМЕЖЕНЬ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗДОРОВ'Я

ДУ «Український державний науково-дослідний інститут медико-соціальних проблем інвалідності»
МОЗ України, Дніпропетровськ

Запропоновано вивчати когнітивні функції пацієнтів у практиці медико-соціальної експертизи з позицій Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (2001). Удосконалення моделі оцінки когнітивних функцій передбачає вивчення глобальних і специфічних розумових функцій. Стандартизований вибір методик і єдиний підхід до їх вивчення мають бути складовою уніфікованого клінічного протоколу при різних нозологічних формах.

Ключові слова: діагностика, когнітивні функції, Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я, глобальні і специфічні розумові функції.

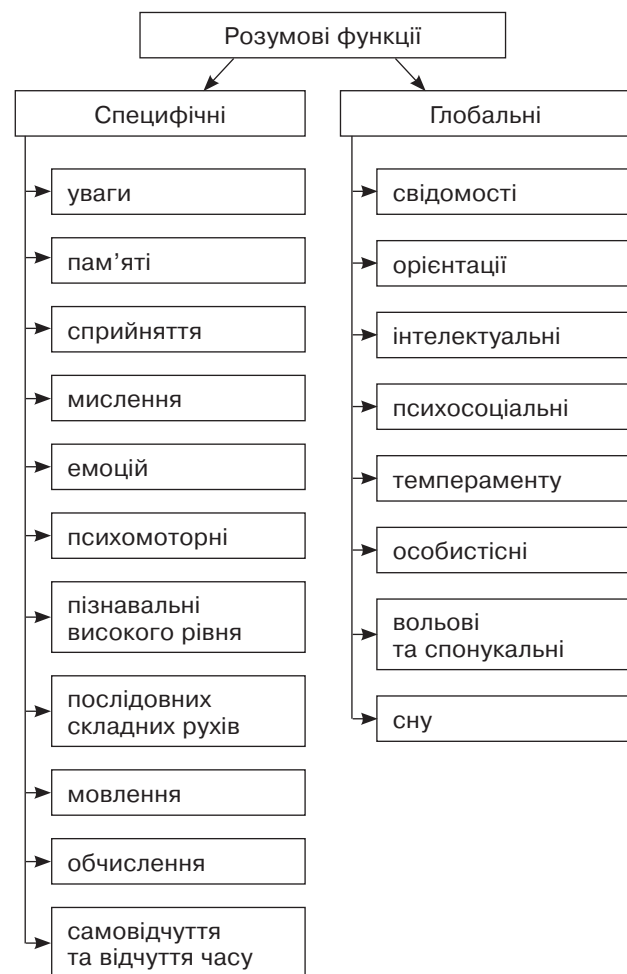
У Міжнародній класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (2001) розумові функції розглядаються серед функцій організму [1]. У розділі розумових функцій перераховуються функції мозку: глобальні (свідомість, сила та спонукання) і специфічні розумові функції (пам'ять, мовлення та обчислення) (рисунк).

Серед глобальних розумових функцій виділяють функції свідомості, орієнтації, інтелектуальні, глобальні психосоціальні, темперамент і особистісні, вольові та спонукальні, функції сну [1].

Функції свідомості (b110) характеризують загальні розумові функції усвідомлення й уваги, включаючи ясність і безперервність бадьорого стану. Ясність свідомості (b1100) оцінює функції, при порушенні яких розвиваються зміни свідомості, ступор чи кома.

Функції орієнтації (b114) оцінюють загальні функції самосвідомості та визначення ставлення до себе інших, до часу й навколишнього оточення. До них входять орієнтація в часі, місці та особистості; орієнтації по відношенню до себе та інших; дезорієнтація в часі, місцевості та особистості. Ці функції можна оцінити з використанням скороченої шкали оцінки психічного статусу (MMSE) [2], симптоматичного опитувальника Олександровського (ОНР-СИ) [3].

Інтелектуальні функції (b117) включають загальні розумові функції, необхідні для того, щоб розуміти й конструктивно об'єднувати всі пізнавальні функції та їх динаміку протягом життя. Рівень інтелектуального розвитку визначається за методикою прогресивних матриць Равена,

Розумові функції за Міжнародною класифікацією функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я

культурно-вільного тесту на інтелект Р. Кеттелла (CFIT) [4].

За глобальними психосоціальними функціями (b122) вивчаються загальні розумові функції та їх розвиток упродовж усього життя, вони потрібні для розуміння та конструктивного об'єднання різних функцій, що призводять до формування міжособистісних навичок. Ці функції можна оцінити з використанням методик: багатостороннього дослідження особистості в модифікації Ф. Б. Березіна (ООБІ), рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (РСК), незакінчених речень Л. Сакса [5].

Темперамент та особистісні функції (b122) оцінюють загальні розумові функції конституційної схильності індивіда, реагування специфічним чином на ситуації, включаючи набір розумових характеристик, який вирізняє його від інших. Для вивчення цих функцій використовується ряд опитувальників: методика багатостороннього дослідження особистості у модифікації Ф. Б. Березіна [6], тест Р. Кеттелла [5], Вісбаденський опитувальник N. Peseschkian [2], шкала пізнавальних потреб (САР) [7], тест на оптимізм Рудіної [8], Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI) [9], методика діагностики схильності до конфліктної поведінки [5], п'ятифакторний особистісний опитувальник [10], методика визначення нервово-психічної стійкості, ризику, розвитку, дезадаптації у стресі «Прогноз» [5].

Вольові й спонукальні функції (b130) описують загальні розумові функції фізіологічних і психологічних механізмів, що змушують індивіда постійно просуватися до задоволення певних потреб і загальних цілей. Вони охоплюють функції сили волі, мотивації, апетиту, бажання, контролю імпульсивних спонукань. Для оцінки цих функцій застосовуються: методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча, тест Р. Кеттелла [5], визначення мотиваційно-ціннісної структури особистості за «Морфологічним тестом життєвих цінностей» [11], клінічний опитувальник для виявлення та оцінки невротичних станів Яхіна — Менделевича [2], симптоматичні опитувальники Хекхаузена [12] і Олександровського (ОНР-СИ) [3].

Функції сну включають загальні розумові функції періодичного, зворотного та селективного фізичного й розумового відсторонення безпосередньо від навколишнього середовища, яке супроводжується характерними фізіологічними змінами. Для оцінки цих функцій застосовують симптоматичний опитувальник Олександровського (ОНР-СИ) [3].

При вивченні специфічних розумових функцій оцінюють увагу, пам'ять, сприйняття, емоції, мислення, психомоторні, пізнавальні функції високого рівня, розумові функції мовлення і послідовних

складних рухів, функції обчислення, самовідчуття й відчуття часу [1].

Функції уваги, що належать до специфічних розумових функцій, оцінюють зосередженість на зовнішніх стимулах або внутрішніх переживаннях протягом певного періоду часу. Це такі функції, як стійкість, переключення, розподіл і зосередження уваги. Функції уваги оцінюють за методиками: таблиці Шульте, коректурна проба, таблиці Бентона, інтелектуальна лабільність, червоно-чорні таблиці Горбова [4].

Функції пам'яті описують специфічні розумові функції реєстрації, зберігання інформації та відновлення її в разі потреби і включають функції коротко- та довготривалої пам'яті, а також відтворення матеріалу, який зберігається в пам'яті. Досліджуються короткотривала й довготривала мовно-слухова, зорова, образна, змістовна пам'ять, а також процеси розпізнавання [4].

Психомоторні функції є специфічними розумовими функціями одночасного контролю моторної та психічної діяльності на рівні організму, які включають функції якості та психомоторного контролю. Ці функції визначаються за допомогою експрес-діагностики властивостей нервової системи за психомоторними показниками Є. П. Ільїної [5].

Функції емоцій характеризують специфічні розумові функції, що належать до чуттєвих і афективних компонентів розумових процесів. Вони включають функції адекватності, регуляції та діапазону емоцій. Емоційний стан, його якість і ступінь усвідомлення оцінюються за допомогою Торонтської алекситимічної шкали [5], опитувальника емоційного інтелекту EmIn [13], диференційних шкал емоцій за К. Ізардом [14], методики самооцінки емоційних станів А. Уессмана та Д. Рікса [15], тесту кольорових виборів Люшера [5].

Функції сприйняття входять до специфічних розумових функцій розпізнавання та інтерпретації сенсорних стимулів. Дослідження сприйняття та його порушень проводиться за допомогою тесту сприйняття Лук'янової [16], методики Ферстера, Trail Making Test [17].

Функції мислення є специфічними функціями, пов'язаними з розумовим процесом, вони характеризують ритм, форму, зміст і контроль мислення.

Пізнавальні функції високого рівня оцінюють специфічні розумові функції, що залежать в основному від лобних часток мозку, включаючи складну цілеспрямовану поведінку, наприклад, прийняття рішень, абстрактне мислення, планування й виконання задуманого, гнучкість мислення. Дослідження розумових процесів, їх якості та ступеня порушення відбуваються з використанням методик: простих аналогій, виключення зайвого, складних

аналогій, класифікацій, методики Еббінгауза, піктограм, силогізмів [16], інтелектуальної лабільності [4], короткого орієнтовного тесту (КОТ) [18].

Розумові функції мовлення — специфічні функції розпізнавання та використання знаків, символів та інших компонентів мови. До них входять функції сприйняття мовлення (сприйняття розмовного та письмового мовлення, а також мови знаків), висловлювання за допомогою мови (висловлювання за допомогою розмовного або письмового мовлення й мови знаків). Дослідження розумових процесів, їх якості та ступеня порушень розумових функцій мовлення оцінюють із використанням методик: «Розповідь за сюжетними картинками», «Картинки та тексти з нісенітницями» [16].

Функції обчислення (b172) — це специфічні розумові функції визначення, апроксимації та маніпулювання математичними символами й процесами. До них належать функції простих і складних обчислень. Дослідження функції обчислення проводиться з використанням нейропсихологічного дослідження та методик «Рахункові операції», «Числові ряди» [4, 19].

Розумові функції послідовних складних рухів (b176) характеризують функції послідовних і координованих складних цілеспрямованих рухів. Цю категорію вивчають за допомогою нейропсихологічного дослідження праксису, стандартних проб Хеда [17].

Функції самовідчуття та відчуття часу (b180) — специфічні розумові функції, які стосуються самоідентифікації, свого тіла, положення у своєму реальному оточенні та у часі. Всі вони визначаються за допомогою опитувальника емоційного інтелекту Емін за Д. В. Люсіним, Q-сортування, дослідження сприйняття часу [13].

Однак до теперішнього часу ще не розроблені методологічні підходи та критерії оцінки когнітивних функцій в практиці медико-соціальної експертизи, що базувалися б як на Інструкції з визначення групи інвалідності, так і на підходах до Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я [1]. Складними питаннями для роботи психолога є поєднання у хворого істинних порушень розумових функцій із бажанням представити себе «у вигідному світлі», істероїдним реакціями та демонстративною поведінкою, що притаманні значній кількості осіб, оглянутих у медико-соціальних експертних комісіях. Сьогодні одними з можливих, але дуже затратних критеріїв об'єктивізації ступеня когнітивних порушень є дослідження нейроспецифічних білків [20]. Їх вивчення в нормі або при патології сприяє ранній та своєчасній діагностиці, оцінці морфологічних змін центральної нервової

системи, прогнозуванню характеру перебігу захворювання та оцінці ефективності лікування пацієнтів у клініці внутрішніх хвороб.

Запропонований підхід до вивчення когнітивних функцій, що базується на дослідженні особистісних і характерологічних особливостей, внутрішньої картини хвороби і їх взаємозв'язків, уваги, пам'яті, мислення, інтелекту хворих, разом із стандартизованим вибором методик має бути складовою уніфікованого клінічного протоколу при різних нозологічних формах.

Список літератури

1. Международная классификация функционирования, ограниченной жизнедеятельности и здоровья.— Женева: ВОЗ, 2001.— 342 с.
2. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология: практ. рук. / В. Д. Менделевич — М.: МЕДпресс-информ, 2002.— 592 с.
3. Карвасарский Б. Д. Клиническая психология: учебник / Б. Д. Карвасарский.— СПб.: Питер, 2004.— 350 с.
4. Римская Р. Практическая психология в тестах, или Как научиться понимать себя и других / Р. Римская, С. Римский.— М.: АСТ-пресс, 2000.— 376 с.
5. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учеб. пособ. / Д. Я. Райгородский.— Самара: Бахрах-М, 2000.— 672 с.
6. Березин Ф. Б. Методика многостороннего исследования личности в клинической медицине и психогигиене / Ф. Б. Березин, М. П. Мирошников, Р. Б. Рожанец.— М.: Медицина, 1976.— 186 с.
7. Бодалева А. А. Общая психодиагностика; под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина.— М.: Речь, 2000.— 440 с.
8. Рудина Л. М. Тест на оптимизм (метод определения атрибутивных стилей); под ред. В. М. Русалова.— М.: Наука, 2000.— 40 с.
9. Рогов Е. И. Многофакторный личностный опросник FPI / Е. И. Рогов.— М., 1999.— 25 с.
10. Хромов А. Б. Пятифакторный опросник личности: уч.-метод. пособ. / А. Б. Хромов.— Курган: Изд-во Курганск. гос. ун-та, 2000.— 23 с.
11. Сопов В. Ф. Морфологический тест жизненных ценностей (Руководство по применению) / В. Ф. Сопов.— Самара: СамИКП-СНЦ РАН, 2002.— 56 с.
12. Собчик Л. Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Л. Н. Собчик.— СПб.: Речь, 2008.— 624 с.
13. Люсин Д. В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн / Д. В. Люсин // Психологическая диагностика.— 2006.— № 4.— С. 3–22.
14. Елисеев О. П. Практикум по психологии личности / О. П. Елисеев.— СПб.: Питер, 2003.— 560 с.
15. Сонин В. А. Методика самооценки эмоциональных

- состояний (А. Уэссман и Д. Рикс) / В. А. Сонин // Психодиагностическое познание профессиональной деятельности.— СПб., 2004.— 120 с.
16. Атлас для экспериментального исследования отклонений в психической деятельности человека; под ред. И. А. Полищука, А. Е. Видренко.— 2-е изд.— К.: Здоровье, 1980.— 156 с.
17. Хомская Е. Д. Нейропсихологическая диагностика: учеб. пособ. / Е. Д. Хомская.— М.: Воениздат, 1994.— 110 с.
18. Психологические исследования. Практикум по общей психологии для студентов педагогических вузов: учеб. пособ.; сост.: Т. И. Пашукова, А. И. Допира, Г. В. Дьяконов.— М.: Институт практической психологии, 1996.— 127 с.
19. Визель Т. Г. Нейропсихологическое блиц-обследование / Т. Г. Визель.— М.: Сикачев, 2005.— 24 с.
20. Блинов Д. В. Иммуноферментный анализ нейроспецифических антигенов в оценке проницаемости ГЭБ при гипоксически-ишемическом поражении ЦНС: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. мед. наук; спец. 14.01.01 «Кардиология» / Д. В. Блинов.— СПб., 2004.— 35 с.

**МЕТОДОЛОГИЯ ИЗУЧЕНИЯ КОГНИТИВНЫХ ФУНКЦИЙ С ПОЗИЦИИ
МЕЖДУНАРОДНОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ,
ОГРАНИЧЕНИЙ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЗДОРОВЬЯ**

И. В. ДРОЗДОВА, В. В. ХРАМЦОВА, Л. Г. СТЕПАНОВА, С. Я. ЯНОВСКАЯ, Н. А. ЯКОВЕНКО

Предложено изучать когнитивные функции пациентов в практике медико-социальной экспертизы с позиций Международной классификации функционирования, ограничений жизнедеятельности и здоровья (2001). Усовершенствованная модель оценки когнитивных функций предусматривает изучение глобальных и специфических умственных функций. Стандартизированный выбор методик и единый подход к их изучению должны быть составляющей унифицированного клинического протокола при различных нозологических формах.

Ключевые слова: диагностика, когнитивные функции, Международная классификация функционирования, ограничений жизнедеятельности и здоровья, глобальные и специфические умственные функции.

**THE METHODOLOGY OF STUDYING COGNITIVE FUNCTIONS FROM THE PERSPECTIVE
OF THE INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF FUNCTIONING, DISABILITY AND HEALTH**

I. V. DROZDOVA, V. V. KHRAMTSOVA, L. H. STEPANOVA, S. Ya. YANOVSKA, N. O. YAKOVENKO

It is suggested to study cognitive functions of the patients in practice of medical and social expertise from the perspective of the International Classification of Functioning, Disability and Health (2001). The enhanced model of cognitive study includes evaluation of global and specific mental functions. Standardized method selection and a common approach to their investigation should be a part of a unified clinical protocol for various nosological forms.

Key words: diagnosis, cognitive functions, International Classification of Functioning, Disability and Health, global and specific mental functions.

Надійшла 02.04.2015